

УДК 334.012.4:330.341.1

DOI: <https://doi.org/10.30838/EP.216.393-401>**Нікітін Д.В.**доктор філософії з міжнародних економічних відносин
Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана**Nikitin Dmytro**PhD in international economic relations Sc.
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
<https://orcid.org/0000-0001-8964-8038>

ЕВОЛЮЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ТА ІННОВАЦІЙНОЇ ПАРАДИГМ ПІДПРИЄМНИЦТВА

У статті досліджено еволюцію теоретичних уявлень про економічну природу та функціональне призначення підприємництва. Метою статті є розкриття закономірностей трансформації його функціонального змісту в межах економічної та інноваційно-технологічної парадигм. Використано історико-логічний і порівняльний методи, аналіз, синтез та теоретичне узагальнення. Систематизовано підходи до трактування підприємця як носія ризику, організатора виробництва та координатора ресурсів. Встановлено розширення його функцій від прийняття ризику й організації виробництва до реалізації інновацій, технологічного оновлення та освоєння нових ринкових можливостей. Обґрунтовано наступність економічної та інноваційно-технологічної парадигм і визначено, що остання розширює функціональну роль підприємця відповідно до технологічних змін економічних систем.

Ключові слова: підприємництво, підприємець, економічна парадигма, інноваційно-технологічна парадигма, інновації, технологічний розвиток, підприємницька діяльність, економічна система.

EVOLUTION OF THE ECONOMIC AND INNOVATIVE ENTREPRENEURSHIP PARADIGM

The article examines the evolution of theoretical approaches to the economic nature and functional role of entrepreneurship within the economic and innovation-technological paradigms. The relevance of the study is determined by structural and technological transformations that have changed the conditions of entrepreneurial activity. The purpose of the article is to reveal the evolution of these paradigms and the transformation of the functional content of entrepreneurship. The study applies historical and logical analysis, comparative analysis, systematization, generalization, and theoretical synthesis.

The key approaches to interpreting the role of the entrepreneur in the economic system are systematized. It is established that the economic paradigm associated entrepreneurship primarily with risk-taking, organization of production, coordination of resources, managerial functions, and economic efficiency. The evolution of economic thought gradually expanded these functions through greater emphasis on entrepreneurial initiative and market coordination.

The innovation-technological paradigm broadened the interpretation of entrepreneurship by emphasizing innovation and technological development. The entrepreneur is viewed as an active participant in innovation processes, technological modernization, and the exploration of new market opportunities. Entrepreneurial functions therefore extend to the implementation and commercialization of innovations, introduction of new technologies, and development of new forms of business organization.

The continuity between the economic and innovation-technological paradigms is revealed. It is substantiated that the latter does not negate the economic paradigm but expands its fundamental propositions in accordance with technological changes. The findings demonstrate the gradual transformation of the entrepreneur's functional role from risk-taking and resource coordination to innovation implementation and technological renewal.

Keywords: entrepreneurship, entrepreneur, economic paradigm, innovation-technological paradigm, entrepreneurial activity, innovation, technological development, technological modernization, economic system, structural transformation.

JEL classification: L26, O31, O33

Постановка проблеми. У першій половині ХХІ ст. світогосподарська система отримує потужний імпульс розвитку в умовах інтенсивної транснаціоналізації бізнес-діяльності, глибокої технологічної модернізації суспільного виробництва на засадах Індустрії 4.0 та всеохоплюючих структурних трансформацій міжнародних економічних відносин. Значне посилення ролі фінансового капіталу у світовому суспільному відтворенні, динамічна розбудова міжнародних корпоративних мереж, прискорення інноваційних циклів та активне «вбудовування» національних економік у глобальні ринки формують принципово нові організаційно-економічні й технологічні умови ведення підприємницької діяльності. Їх утвердження супроводжується суттєвим розширенням функціональної ролі підприємця, діяльність якого дедалі меншою мірою обмежується традиційними функціями організації виробництва, комбінування виробничих ресурсів, прийняття господарських ризиків та отримання прибутку і дедалі більшою мірою пов'язується з генеруванням та комерціалізацією інновацій, освоєнням нових технологій, формуванням нових бізнес-моделей і пошуком перспективних ринкових можливостей. Зазначені трансформації актуалізують необхідність переосмислення теоретико-методологічних засад підприємництва та систематизації еволюції наукових поглядів на його економічну природу, функції і рушійні сили розвитку. Особливого значення у цьому контексті набуває дослідження закономірностей переходу від класичних і неокласичних економічних концепцій, у межах яких підприємець розглядався переважно як носій ризику, власник капіталу, організатор виробництва та координатор виробничих ресурсів, до інноваційно-технологічної парадигми, що висуває на перший план його функції як інноватора та безпосереднього суб'єкта технологічних і структурних змін економічних систем.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні засади дослідження підприємництва сформовано у працях представників різних напрямів економічної думки. Вагомий внесок у розроблення економічної природи та функцій підприємства здійснили Р. Кантільон [2], Ж.-Б. Сей [3], А. Сміт [4], К. Маркс [5], В. Рошер [8; 9], К. Менгер [10; 11] та Л. Вальрас [12]. Подальший розвиток теорії підприємництва представлений у працях А. Маршалла [13], Ф. Найта [14], В. Парето [15], А. Пігу [16], Дж. Кларка [17] та Ф. Еджворта [18], що розширили теоретичне підґрунтя дослідження підприємницької діяльності в межах неокласичного напрямку.

Окремий напрям наукового дискурсу становлять дослідження взаємозв'язку підприємництва, інновацій і технологічного розвитку. Його теоретичні засади представлені у працях Й. Шумпетера [19–21], М. Кондратьєва [23], С. Кузнеця [25], Е. Менсфілда [26], Д. Сахала [27], П. Друкера [29], Д. Белла [30], М. Кастельса [31], Е. Тоффлера [32], К. Переса [33], К. Крістенсена [34] та М. Портера [35]. У цих дослідженнях сформовано теоретичне підґрунтя для розширення наукових уявлень про підприємство відповідно до інноваційних і технологічних змін економічних систем.

Водночас наявні наукові підходи характеризуються різними теоретичними ракурсами дослідження підприємництва, що ускладнює формування цілісного уявлення про закономірності трансформації його функціонального змісту. Недостатньо систематизованим залишається питання наступності економічного та інноваційно-технологічного підходів і зміни функціональної ролі підприємця в процесі еволюції економічної думки. Це зумовлює необхідність узагальнення відповідних теоретичних положень та їх систематизації в межах економічної й інноваційно-технологічної парадигми підприємництва.

Метою статті є розкриття закономірностей еволюції теоретичних уявлень про підприємство та трансформації його функціонального змісту в межах економічної й інноваційно-технологічної парадигми.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становить сукупність загальнонаукових і спеціальних методів, застосування яких забезпечило системне дослідження еволюції економічної та інноваційно-технологічної парадигми підприємництва. Історико-логічний метод використано для відтворення послідовності формування та розвитку теоретичних уявлень про економічну природу підприємництва і функціональну роль підприємця на різних етапах розвитку економічної думки. Порівняльний метод застосовано для зіставлення основних положень класичних, неокласичних та інноваційно-технологічних концепцій підприємництва, виявлення їх спільних рис і концептуальних відмінностей. Метод систематизації дав змогу впорядкувати теоретичні підходи відповідно до зміни ключових функцій підприємця та виокремити економічну й інноваційно-технологічну парадигми їх теоретичного осмислення. Методи аналізу і синтезу використано для дослідження окремих складових функціонального змісту підприємництва та встановлення взаємозв'язків між їх трансформацією і змінами економічного та технологічного середовища. Метод теоретичного узагальнення застосовано для визначення закономірностей розширення функціонального змісту підприємництва – від прийняття ризику, організації виробництва та координації ресурсів до реалізації інновацій, технологічного оновлення й освоєння нових ринкових можливостей.

Виклад основних результатів дослідження. Еволюція теоретичних уявлень про підприємство безпосередньо пов'язана зі змінами ролі підприємця в економічній системі та поступовим розширенням виконуваних ним функцій. У зв'язку з цим дослідження доцільно розпочати з генезису економічної парадигми підприємництва, у межах якої були сформовані базові теоретичні положення щодо його економічної природи та функціонального призначення.

Доцільно зауважити, що підприємство, репрезентуючи за своєю економічною природою надзвичайно складне соціально-економічне явище, пройшло доволі тривалий історичний шлях свого теоретичного осмислення, систематизації та побудови концептуального дизайну. Його методологічно значущий характер, об'єктивна зумовленість та історична незворотність зумовлюють значне посилення дослідницької уваги

зарубіжних і вітчизняних науковців до теоретико-методологічного аналізу змістовної сутності підприємництва та рушійних сил його розвитку. Так, витоки наукового інтересу до проблематики підприємництва сягають своїм корінням ще далекої в історичному плані епохи становлення у першій половині XVIII ст. класичної політичної економії. Ключову роль на даному етапі формування теоретичного дискурсу відіграв ірландський економіст Р. Кантільон, який у своїй праці «Есе про природу комерції» (1725 р.) власне й запроваджує у науковий обіг категорію «підприємництво», надаючи їй «наукову прописку» в якості самостійного об'єкта наукового пізнання та закладаючи міцне методологічне підґрунтя для формування окремого напряму економічної теорії.

Зокрема, саме Р. Кантільоном уперше у світовій економічній науці було сформульовано системне бачення підприємництва як самостійної економічної функції у структурі ринкового господарства. Трактуючи підприємця як безпосереднього суб'єкта господарювання, наділеного здатністю ризикувати, прогнозувати майбутні події та поєднувати прагнення до отримання доходу і готовність до можливих збитків [1, с. 722], учений особливо підкреслює невизначені умови його економічної діяльності. Вони, на думку Р. Кантільона, змушують підприємця не тільки брати на себе усі ризики ринкової кон'юнктури, але й забезпечувати координацію процесів виробництва, обміну і споживання суспільного продукту. Важко переоцінити також внесок ученого у розроблення методологічних підходів щодо трактування економічної природи підприємницького прибутку як винагороди економічних суб'єктів за ринкові ризики, ухвалені управлінські рішення та здатність адаптації своїх фінансово-господарських операцій до турбулентних і постійно змінних умов зовнішнього бізнес-середовища [2]. Виходячи з цього, можемо стверджувати, що підприємницька концепція Р. Кантільона вже у першій половині XVIII ст. заклала міцне методологічне підґрунтя класичних і сучасних теорій підприємництва, що власне й забезпечило його виокремлення в якості окремого напряму економічної науки.

Маємо наголосити, що упродовж останніх трьох століть сутнісний зміст, форми, рівні та механізми реалізації підприємницької діяльності перманентно зазнавали суттєвих трансформаційних змін, котрі відбивали провідні закономірності розвитку світового господарства на різних етапах його еволюційного поступу. У результаті спостерігається не тільки значна складність концептуальної інтерпретації підприємництва та його категоріальної ідентифікації, але й істотна варіативність підходів до систематизації чинників розвитку підприємницької діяльності, зумовлених специфікою та об'єктом дослідження соціально-поведінкових, економічних, гуманітарних та правничих наук. У даному контексті маємо також наголосити, що формування цілісної системи міждисциплінарних наукових уявлень про підприємництво припадає лише на другу половину XX ст. із набуттям ним статусу самостійного аналітичного напрямку у межах політичної економії і макроекономіки, теорії менеджменту й організаційних

наук, соціології і поведінкових наук, економічної й організаційної психології, права та інституційної економіки, фінансів і міжнародної економіки.

Отже, подолання існуючих методологічних розбіжностей у теорії підприємництва передбачає звернення до її базових дефініцій у межах економічної науки. Так, фундаментальна економічна наука дає таке визначення даного поняття: «підприємництво – це самостійне організаційно-господарське новаторство на основі використання різних можливостей для випуску нових чи старих товарів новими методами, відкриття нових джерел сировини і ринків збуту тощо з метою отримання прибутків і самореалізації власної мети» [1, с. 723]. Як бачимо, підприємництво ґрунтується на інноваційних підходах до організації й управління виробничими процесами, а його іманентними рисами є економічна самостійність суб'єктів господарювання, їх новаторська й ініціативна господарська діяльність, орієнтація на отримання прибутку та реалізацію власних економічних цілей й інтересів. У ширшому розумінні трактування сутнісного змісту підприємництва акцентує основну увагу на його чітко вираженій інноваційно-динамічній природі, що розглядається в якості потужної рушійної сили економічного розвитку та системних структурних трансформацій економічних систем держав і цілих регіонів.

Узагальнення еволюції наукових поглядів на підприємництво дає підстави виокремити економічну парадигму як вихідний теоретичний напрям його дослідження, у межах якого сформувалися фундаментальні уявлення про економічну природу підприємця, його функції та роль у ринковій системі.

Що стосується *економічної парадигми підприємництва*, то вона характеризується високим рівнем універсальності у поясненні його сутності, рушійних сил розвитку та механізмів організації в умовах капіталістичної ринкової економіки. Як цілісна система наукових поглядів, принципів і концепцій щодо розуміння закономірностей еволюції підприємницької діяльності, її економічна парадигма розглядає підприємництво, головним чином, через призму ефективного залучення виробничих факторів у господарський обіг та максимізації прибутку суб'єктів господарювання. Упродовж свого багатовікового історичного поступу економічна парадигма підприємництва сформувала міцний теоретичний «каркас» для системного осмислення його ролі у створенні доданої вартості, комбінуванні факторів виробництва, прискоренні інноваційного розвитку національних економік, підвищенні їх міжнародної конкурентоспроможності та поглибленні інтеграції у світовий господарський простір. Так, окрім зазначеної нами вище підприємницької концепції Р. Кантільона, вагомий внесок у розроблення даної проблематики у рамках економічної парадигми зробили такі представники політичної економії як: Ж.-Б. Сей, А. Сміт, Д. Рікардо, К. Маркс, Ф. Кене, Дж. С. Мілль, Є. Тюрго, В. Рошер, Б. Гільденбрант, Ф. Візер, Л. Вальрас, К. Менгер, Ф. Хаєк [3-12] та багато інших західних учених. Зокрема, А. Сміт у своїй концептуальній науковій праці «Дослідження природи та причин багатства народів» розкриває сутнісну природу

підприємництва через призму особистого економічного інтересу та прагнення підприємців до збагачення, здатного, на думку ученого, забезпечити найефективніше задоволення економічних потреб суспільства. На переконання А. Сміта, саме завдяки піклуванню про свої власні економічні інтереси підприємцям, як власникам капіталу, вдається набагато ефективніше задовольняти суспільні інтереси, ніж якби вони свідомо ставили задоволення останніх за головну мету своєї господарської діяльності [4].

Своєю чергою Ж.-Б. Сей своєю фундаментальною працею «Трактат з політичної економії, або виробництво, розподіл і споживання багатства» [3] формує методологічний погляд на підприємництво як діяльність, пов'язану з організацією економічних суб'єктів у межах господарських структур. При цьому учений одним з перших в економічній традиції підприємництва відокремлює прибуток, отриманий підприємцем, та прибуток, отриманий власником капіталу, підкреслюючи отримання підприємцем доходів не лише у формі проценту на вкладений капітал, але й винагороди за взяті на себе ризики, організацію, координування й управління виробничими процесами. Крім того, тісно пов'язуючи підприємницьку діяльність зі здатністю економічних суб'єктів оцінювати перспективні ринкові можливості, прогнозувати структурну динаміку ринкового попиту і пропонування, ефективно розміщувати виробничі ресурси, Ж.-Б. Сей кваліфікує підприємництво як головну рушійну силу економічного розвитку, здатну у найбільш ефективний спосіб забезпечити ринкову рівновагу [3].

У комплексному аналізі економічної парадигми підприємництва не можемо оминати увагою творчий внесок німецького економіста, одного із засновників історичної школи політичної економії В. Рошера [8; 9]. Він кваліфікував підприємницьку діяльність як історично зумовлену форму господарювання, що перебуває у процесі постійних трансформацій відповідно до динаміки розвитку суспільства, його правових норм, культури і традицій. Підприємець у концепції В. Рошера є не лише власником капітальних активів, але й безпосереднім організатором виробництва, який забезпечує ефективне поєднання праці, ресурсів та господарських процесів, спираючись на стабільне законодавство та державну підтримку економічного порядку [8; 9].

Вагомий внесок у розроблення теорії підприємництва зробив також К. Маркс. У своїй основоположній науковій праці «Капітал: критика політичної економіки» [5] він визначає підприємництво як процес впровадження у виробництво новачків, котрі своєю синергетичною дією здатні вивільняти основний капітал, зменшувати потребу у виробничих площях або ж подовжувати терміни використання машин і виробничого обладнання. К. Маркс аналізує підприємництво через призму капіталістичної моделі господарювання, у рамках якої підприємець одночасно є і власником капіталу, і організатором виробничих процесів, спрямованих на отримання прибутків. Керуючись прагненням привласнення доданої вартості, підприємець, на думку ученого, поєднує капітал, робочу силу і засоби виробництва та отримує вигоди з неоплаченої частини праці

робітників. У К. Маркса була також своя система поглядів на суперечливу природу підприємницької діяльності в умовах панування капіталістичної ринкової економіки, за якої вона одночасно стимулює розвиток продуктивних сил суспільства та технологій, але водночас посилює соціальну нерівність та експлуатацію найманої робочої сили.

У дослідженні підприємництва у кінці XIX – на поч. XX ст. активно розвивається неокласичний напрям економічної теорії, який забезпечив багаторівневу формалізацію концептуальних підходів до аналізу підприємницької діяльності через призму економічної раціональності, ринкової рівноваги та ефективного розподілу ресурсів. Саме неокласичний напрям економічної теорії кваліфікує підприємців в якості координаторів ринкового розподілу факторів виробництва та безпосередніх носіїв управлінсько-організаційної функції в економічній системі суспільства. Він знайшов своє комплексне відображення у працях А. Маршалла, Ф. Найта, Л. Вальраса, В. Парето, А. Пігу, Дж. Кларка, Ф. Еджворта та багатьох інших дослідників [13; 14; 15; 12; 16; 17; 18]. Зокрема, у працях А. Маршалла знаходимо розроблені ученим основи сучасної мікроекономіки, у рамках якої підприємці розглядаються ним як раціональні координатори праці, капіталу та землі, здатні ефективно керувати виробничими процесами, здійснювати їх планування і координацію, ухвалювати обґрунтовані управлінські рішення щодо масштабів і структури випуску продукції, а також забезпечувати адаптацію господарської діяльності компаній до постійних змін ринкового середовища. Позитивна роль А. Маршалла у тлумаченні змістовної сутності і рушійних сил розвитку підприємницької діяльності вбачається нами також у її комплексному аналізі через призму органічного поєднання неокласичної методології та теорії рівноваги, а також акцентування дослідницької уваги на організаційно-управлінських функціях підприємництва. Не випадково, концепція А. Маршалла заклала фундаментальні теоретико-методологічні засади підприємництва не тільки в якості специфічного фактору виробництва, але й невід'ємного компонента і матеріального ядра капіталістичної ринкової системи.

Як підсумок зазначимо, що концепції підприємництва, закладені класичною і неокласичною економічною теорією, мали переважно макроекономічний вимір, а отже, орієнтувались в основному на пояснення міждержавних відмінностей у транскордонній торговельній діяльності та спеціалізації країн у міжнародному поділі праці. Натомість поза межами ґрунтового аналізу залишалась проблематика стратегічної поведінки окремих підприємств у процесі їх виходу на зарубіжні ринки, інноваційність їх господарської діяльності, здатність до інтернаціоналізації й ухвалення ефективних підприємницьких рішень, а також механізмів мобілізації ресурсів та формування міжнародних конкурентних переваг. Це суттєво звужує пояснювальний потенціал таких концепцій у контексті дослідження міжнародної господарської діяльності окремих підприємств, зокрема, її мотивів, ресурсів, управлінської компетентності компаній та стратегій їх виходу на

зарубіжні ринки.

Характеризуючи *інноваційно-технологічну парадигму* теоретичного дискурсу підприємництва, слід відзначити, що її головною рисою є розгляд підприємницької діяльності через призму інноватизації і технологізації виробничої системи суспільства, її адаптації до динамічних змін зовнішнього середовища господарювання, а також масового впровадження у суспільному відтворенні нових технологій і цифрових рішень. Не випадково, ключового значення у межах даної парадигми набуває дослідження взаємозв'язку між динамікою технологічного розвитку і підприємницькою діяльністю з урахуванням визначального впливу інновацій на економічну ефективність, продуктивність праці та конкурентоспроможність компаній на національних і міжнародних ринках. Виходячи з такого методологічного засновку, підприємництво розглядається у рамках інноваційно-технологічної парадигми як один з головних механізмів комерціалізації науково-технічних розробок, генерації інноваційних бізнес-моделей та інтеграції національних економік у глобальний технологічний простір.

Комплексний аналіз інноваційно-технологічної парадигми теоретичного дискурсу підприємництва дає підстави стверджувати, що її формування припало на період стрімкого розгортання у кінці XIX – на поч. XX ст. Другої промислової революції. Будучи тісно пов'язаною з динамічним становленням великого машинного виробництва, інтенсивним розвитком електроенергетики, масовим використанням у суспільному виробництві сталі та продукції хімічної промисловості, Друга промислова революція не тільки заклала міцний матеріальний базис переведення світового господарства на індустріальні засади, але й акселерувала глибокі трансформаційні зміни його технологічного базису та спричинила істотне зростання продуктивності праці. Це, своєю чергою, зумовило докорінний перегляд й суттєве оновлення категоріально-понятійного апарату концепцій підприємництва у загальному руслі еволюційної економічної теорії, яка знайшла свого найбільшого розроблення у працях Й. Шумпетера, М. Кондратьєва, Г. Мюрдала, Г. Касселя, К. Фрімена, Г. Хаберлера, Ф. Хаєка, С. Кузнеця, Н. Розенберга, Е. Менсфілда, Г. Менша, П. Друкера, Д. Сакхала та багатьох інших західних дослідників [19-29]. Саме вони поставили у центр інноваційно-технологічної парадигми підприємництва інноваційні чинники структурних трансформацій світогосподарської системи. Згідно такого методологічного підходу, підприємництво розглядається як специфічна форма економічної діяльності, детермінована рівнем розвитку матеріально-технічної бази виробництва, технологічних інновацій та інженерно-виробничих рішень, котрі у своїй сукупності визначають масштаби, структурні виміри й ефективність господарських процесів.

Зокрема, Й. Шумпетер, відмовившись від неокласичного трактування економічного зростання як поступального й рівномірного процесу, надає підприємцям статусу системоформуючого й невід'ємного компонента макроекономічної динаміки держав на основі динамічного розвитку інновацій та реалізації нових

комбінацій факторів виробництва [19-22]. Вагомою заслугою Й. Шумпетера є також обґрунтовані ним фундаментальні положення щодо основних функцій підприємництва. Вони полягають: по-перше, у глибокому реформуванні й докорінній перебудові виробничих процесів на основі впровадження нових комбінацій техніки і технологій; по-друге, у виробництві принципово нових благ чи старих благ нової якості; по-третє, в освоєнні нових ринків збуту, джерел сировини або напівфабрикатів; по-четверте, у впровадженні нових методів організації й управління виробництвом, а також здійсненні реорганізації виробничих процесів [1, с. 723].

Ключовим для пояснення економічної природи підприємництва є також положення Й. Шумпетера щодо його визначальної ролі у світовому суспільному прогресі. На думку ученого, саме підприємець завдяки системному впровадженню нових ресурсних комбінацій, технологій та методів господарювання є головним агентом інноваційних змін національних систем, запускаючи процеси їх так званого «творчого руйнування» [20]. Останнє, як відомо, є ключовою рушійною силою структурної модернізації національних економік, формування якісно нових ринкових сегментів та витіснення застарілих технологій та форм господарювання. Таким чином, саме інноваційна діяльність підприємців (як новаторів, а не лише власників капіталу й організаторів виробництва), згідно концепції Й. Шумпетера, є засадничим матеріальним базисом якісної трансформації виробничих відносин, кардинального оновлення технологічної бази суспільного розвитку та розбудови принципово нових моделей організації й управління виробництвом. Водночас інноваційна діяльність підприємців, як підкреслює учений, формує глибокі асиметрії у розподілі прибутків між новаторами та традиційними суб'єктами господарювання. Це, своєю чергою, стимулює перерозподіл інвестиційного капіталу на користь інноваційно містких секторів національних економік, здатних забезпечити високі темпи макроекономічного зростання, нарощування міжнародних конкурентних позицій держав та прискорене виробництво доданої вартості.

Важливо зазначити, що наукові ідеї Й. Шумпетера, ґрунтовно пояснюючи економічну природу підприємництва через призму інноваційної діяльності підприємців, дотепер зберігають надзвичайно високу теоретичну та прикладну значущість. В якості прикладу наведемо, зокрема, С. Джобса, який своєю підприємницькою діяльністю красномовно підтверджує шумпетерівське розуміння підприємця як агента інноваційних змін. Він не тільки заснував і розвинув конкурентну у світових координатах високотехнологічну компанію Apple, але й сформував принципово нові підходи до організації бізнес-діяльності на основі органічного «вбудовування» технологій, дизайну і маркетингу у єдину систему споживчої цінності, вивівши корпорацію у глобальні лідери.

Ще одним переконливим доказом високої теоретичної та прикладної значущості шумпетерівського розуміння підприємця є диверсифікована високотехнологічна діяльність американського підприємця, інженера

та інвестора І. Маска, який реалізував надзвичайно успішні підприємницькі проекти у сфері космічних технологій, електромобільних транспортних засобів, робототехніки, штучного інтелекту, відновлювальної енергетики та цифрових платформ. Засновані ним компанії – Tesla, SpaceX, Starlink, xAI, Neuralink – є яскравим прикладом того, у який спосіб підприємницька діяльність формує нові ринкові сегменти та трансформує традиційні сектори економіки. Нарешті, висока структурна динаміка малого інноваційного бізнесу Сполучених Штатів Америки та держав Європи, втілювана в останні десятиліття у діяльності сучасних технологічних компаній-стартапів, також є красномовним підтвердженням шумпетерівських ідей щодо підприємництва та його визначальної ролі в економічній системі суспільства як джерела розбудови висококонкурентного середовища, створення нових робочих місць та прискорення технологічного прогресу.

Інноваційно-технологічна парадигма підприємництва, зародившись у період розгортання Другої промислової революції, отримала потужного імпульсу розвитку упродовж XX ст. під впливом автоматизації, комп'ютеризації й інформатизації виробничих процесів. У першій чверті XXI ст. вона перейшла до епохи цифровізації, інноваційних екосистем і глобальних технологічних трансформацій. Суттєвий внесок у розроблення інноваційно-технологічної парадигми підприємництва у цей період здійснили П. Друкер, Д. Белл, М. Кастельс, Е. Тоффлер, К. Перес, К. Крістенсен, М. Портер та багато інших західних дослідників [29–35]. Зокрема, змістовна сутність підприємництва у кваліфікації П. Друкера полягає у систематичній інноваційній діяльності та особливому типі управлінської поведінки економічних суб'єктів, спрямованих на виявлення і використання нових економічних можливостей та змін з метою їх перетворення на джерело конкурентоспроможності і розвитку бізнесу. Учений акцентує особливу увагу на матеріальній основі підприємництва, якою, на його думку, є не будь-яка форма бізнесу, а широкий спектр інновацій. Останні постають у його розумінні як закономірний результат застосування нових комбінацій виробничих факторів для продукування принципово нових видів товарів, послуг та технологій, застосування з цією метою якісно нових ресурсних джерел і форм фінансування, опанування організаційними та управлінськими нововведеннями, а також проникнення на нові ринкові сегменти та у нові сектори економіки.

Важливим для розуміння природи підприємництва є також обґрунтована П. Друкером у концептуальній праці «Інновації і підприємництво: практика і принципи» [29] наукова ідея про набутий характер, а не вроджений талант підприємця. Останній, на думку ученого, наділений такими рисами як: готовність до ризику й ініціативність, постійний пошук нових можливостей для бізнесу та відповідальність, цілеспрямованість та орієнтація на ефективність, готовність до самопожертви в інтересах справи та високий рівень обізнаності. Виходячи з цього, підприємництво кваліфікується П. Друкером як практична діяльність суб'єкта господарювання, що має організований характер,

здатність до безперервного розвитку й імплементації у будь-якій сфері господарювання. Водночас, виокремивши в якості його центрального елемента інновації, учений наголошує на ключових рушійних силах розвитку підприємництва (так званих систематичних джерелах підприємницьких можливостей), а саме технологічних змінах, демографічних процесах, структурних змінах ринків, нових знаннях та змінах у сприйнятті і потребах суспільства [29]. Такий методологічний підхід П. Друкера став підґрунтям для трактування ним сутності підприємця не тільки як організатора бізнесу, але й безпосереднього суб'єкта економічних змін, здатного забезпечити системну адаптацію господарської діяльності до постійно змінних умов зовнішнього бізнес-середовища.

Своєю чергою, Д. Белл пов'язує підприємницьку діяльність з розбудовою постіндустріального суспільства, акцентуючи головну увагу на визначальній ролі знань, інформації, наукових досліджень та високих технологій у динамізації макроекономічного зростання держав та формуванні принципово нових моделей бізнес-діяльності [30]. Цілісну концептуальну модель підприємництва має також М. Кастельс, який розглядає його змістовну сутність через призму мережевого суспільства та цифрової економіки. У їх рамках підприємець кваліфікується ученим в якості ключового суб'єкта глобальних інформаційних мереж та генератора цінності на основі використання цифрових технологій та інноваційних комунікацій [31]. Не можемо оминати увагою наукові погляди на підприємництво Е. Тоффлера, який у своїй фундаментальній праці «Третя хвиля» [32] підкреслює визначальний вплив технологічних революцій на характер підприємницької діяльності та її переведення від моделі масового індустріального виробництва до гнучких й інформаційно орієнтованих форм господарських операцій. Отже, на відміну від традиційних економічних підходів, які асоціюють підприємця з власником капіталу та організатором виробничих процесів, інноваційно-технологічна парадигма акцентує головний дослідницький інтерес на його інноваційних функціях, здатності впроваджувати нові технологічні розробки, генерувати проривні технічні рішення та адаптувати власну господарську діяльність до умов науково-технічного прогресу.

Висновки. Проведене дослідження засвідчує послідовну трансформацію теоретичних уявлень про економічну природу та функціональне призначення підприємництва відповідно до ускладнення господарських відносин і технологічного розвитку. У межах економічної парадигми сформувалися фундаментальні засади теорії підприємництва, що пов'язували його з прийняттям ризику в умовах невизначеності, організацією виробництва, координацією ресурсів, управлінськими функціями та забезпеченням економічної ефективності. Класичні й неокласичні концепції поступово розширили уявлення про роль підприємця, однак не повною мірою пояснювали його функції як суб'єкта інноваційних і технологічних змін.

Формування інноваційно-технологічної парадигми стало новим етапом розвитку теорії підприємництва, у межах якого центрального значення набули здатність

підприємця реалізовувати нові комбінації виробничих факторів, комерціалізувати інновації, освоювати технології й ринки та формувати нові моделі організації бізнесу. Важливе значення мало шумпетерівське трактування підприємця як агента інноваційних змін, розвинуте надалі в концепціях постіндустріального, інформаційного та мережевого суспільства.

Систематизація економічної та інноваційно-технологічної парадигм дає змогу визначити загальну логіку еволюції функцій підприємця: від прийняття ризику, організації виробництва та координації ресурсів до генерування інновацій, технологічного оновлення та ініціювання структурних змін. Інноваційно-технологічна парадигма не заперечує положень економічної парадигми, а розширює їх відповідно до зміни технологічного базису господарської діяльності. Отже, еволюція теорії підприємництва відображає послідовне ускладнення та розширення функцій підприємця в економічній

системі.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з аналізом інституційних, соціальних і поведінкових чинників підприємницької діяльності та їх взаємозв'язку з економічними й інноваційно-технологічними детермінантами розвитку підприємництва.

Декларація про використання ШІ. Під час підготовки статті інструменти ШІ (а саме ChatGPT (OpenAI, версія GPT-4.5, 2026) використовувалися для мовного редагування окремих фрагментів тексту, уточнення перекладу анотації англійською мовою та структурного впорядкування матеріалу. Інструмент ШІ не використовувався для генерації емпіричних даних, формування результатів дослідження або прийняття наукових висновків. Автор несе повну відповідальність за науковість, зміст статті, достовірність результатів та відповідність матеріалу принципам академічної доброчесності.

Список використаних джерел:

1. Економічна енциклопедія : у трьох томах. Т. 2 / редкол.: С. В. Мочерний (відп. Ред.) та ін. Київ : Видавничий центр «Академія», 2001. 848 с..
2. Cantillon R. Essai sur le commerce. Reprinted for Harvard University. Boston. Geo. H. Ellis, 141 Franklin Street. 1892. URL: <https://www.gutenberg.org/files/62318/62318-h/62318-h.htm> (дата звернення 28.06.2026 р.).
3. Say J.-B. A Treatise on Political Economy; or the Production, Distribution, and Consumption of Wealth. Philadelphia, 1821. URL: https://openlibrary.org/books/OL7129814M/A_treatise_on_political_economy (дата звернення 28.06.2026 р.).
4. Smith A. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. London, 1776. URL: <https://books.google.com/books?id=C5dNAAAACAAJ> (дата звернення 28.06.2026 р.).
5. Marx K. Das Kapital. Kritik der politischen Ökonomie. Band I: Der Produktionsprozess des Kapitals. Hamburg: Verlag von Otto Meissner, 1867. URL: <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10239383> (дата звернення 28.06.2026 р.).
6. Quesnay F. Tableau économique. London: Macmillan and Co. And New York, 1894. URL: <https://books.google.com/books?id=O-YnAAAAAYAAJ> (дата звернення 28.06.2026 р.).
7. Mill J. S. Principles of Political Economy with Some of Their Applications to Social Philosophy. University of Toronto Press Routledge & Kegan Paul. URL: <https://oll.libertyfund.org/titles/mill-the-collected-works-of-john-stuart-mill-volume-ii-the-principles-of-political-economy-i> (дата звернення 28.06.2026 р.).
8. Roscher W. Grundlagen der Nationalökonomie. Stuttgart; Augsburg: J. G. Cotta, 1854. URL: <https://books.google.com/books?id=1mIVAAAAAYAAJ> (дата звернення 28.06.2026 р.).
9. Roscher W. Geschichte der National-Oekonomie in Deutschland. München, 1874. URL: <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/item/PWCUE6QBJZ6TYMGCWZZLLYRM62332AWL> (дата звернення 28.06.2026 р.).
10. Menger C. Grundsätze der Volkswirtschaftslehre. Wien: Wilhelm Braumüller, 1871. URL: <https://books.google.com/books?id=FBk3Z9VrXcEC> (дата звернення 28.06.2026 р.).
11. Menger C. Untersuchungen über die Methode der Socialwissenschaften und der politischen Oekonomie insbesondere. Leipzig: Duncker & Humblot, 1883. DOI: <https://doi.org/10.11588/diglit.69470>
12. Walras L. Éléments d'économie politique pure, ou théorie de la richesse sociale. Lausanne, 1874-1877. URL: https://books.google.com/books?id=RQF13_M0XWkC (дата звернення 28.06.2026 р.).
13. Marshall A. Principles of Economics. London: Macmillan and Co., 1890. URL: <https://books.google.com/books?id=UmgVAAAAAYAAJ> (дата звернення 28.06.2026 р.).
14. Knight F. H. Risk, Uncertainty and Profit. Boston: Houghton Mifflin, 1921. URL: <https://www.loc.gov/item/21012860/> (дата звернення 28.06.2026 р.).
15. Pareto V. Manual of Political Economy. New York: Augustus M. Kelley, 1906. URL: <https://search.worldcat.org/title/240240> (дата звернення 28.06.2026 р.).
16. Pigou A. C. The Economics of Welfare. London: Macmillan and Co., 1920. URL: <https://search.worldcat.org/title/The-economics-of-welfare/oclc/2148113> (дата звернення 28.06.2026 р.).
17. Clark J. B. The Distribution of Wealth. New York: Macmillan, 1899. URL: https://openlibrary.org/books/OL17637020M/The_distribution_of_wealth (дата звернення 28.06.2026 р.).
18. Edgeworth F. Y. Mathematical Psychics: An Essay on the Application of Mathematics to the Moral Sciences. London: C. Kegan Paul & Co., 1881. URL: https://openlibrary.org/books/OL23317928M/Mathematical_psychics (дата звернення 28.06.2026 р.).

19. Schumpeter J. A. The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest, and the Business Cycle. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1934. URL: <https://books.google.com/books?id=rf2ZAAAAIAAJ> (дата звернення 28.06.2026 р.).
20. Schumpeter J. A. Capitalism, Socialism and Democracy. New York: Harper & Brothers, 1942. URL: https://openlibrary.org/books/OL6441542M/Capitalism_socialism_and_democracy (дата звернення 28.06.2026 р.).
21. Schumpeter J. A. Business Cycles: A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of the Capitalist Process. New York : McGraw-Hill, 1939. URL: https://classiques.uqam.ca/classiques/Schumpeter_joseph/business_cycles/business_cycles.html (дата звернення 28.06.2026 р.).
22. Andersen E. S. Joseph A. Schumpeter: A Theory of Social and Economic Evolution. London: Palgrave Macmillan, 2011. DOI: <https://doi.org/10.1057/9780230305339>
23. Kondratieff N. D. The Long Waves in Economic Life. London: Review of Economic Statistics, 1935. DOI: <https://doi.org/10.2307/1928486>
24. Cassel G. Theory of Social Economy. Stockholm: Kercourt, Brece, and Company, 1932. URL: https://openlibrary.org/books/OL13540461M/The_theory_of_social_economy (дата звернення 28.06.2026 р.).
25. Kuznets S. Modern Economic Growth: Rate, Structure, and Spread. New Haven: Yale University Press, 1966. URL: https://openlibrary.org/books/OL5990672M/Modern_economic_growth_rate_structure_and_spread (дата звернення 28.06.2026 р.).
26. Mansfield E. The Economics of Technological Change. N.Y., 1968. URL: <https://books.google.com/books?id=chSczgEACAAJ> (дата звернення 28.06.2026 р.).
27. Sahal D. Patterns of Technological Innovation. 1981. URL: <https://search.worldcat.org/title/patterns-of-technological-innovation/oclc/7576513> (дата звернення 28.06.2026 р.).
28. Haberler G. Prosperity and Depression. A Theoretical Analysis of Cyclical Movements. L., 1958. URL: https://openlibrary.org/works/OL1024192W/Prosperity_and_depression (дата звернення 28.06.2026 р.).
29. Drucker P. F. Innovation and Entrepreneurship: Practice and Principles. New York: Harper & Row, 1985. URL: https://books.google.com/books?id=4af5Iva_c5wC (дата звернення 28.06.2026 р.).
30. Bell D. The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting. New York: Basic Books, 1973. URL: https://openlibrary.org/books/OL5306206M/The_coming_of_post-industrial_society (дата звернення 28.06.2026 р.).
31. Castells M. The Rise of the Network Society. Oxford: Blackwell Publishers, 1996. URL: https://openlibrary.org/books/OL808342M/The_rise_of_the_network_society (дата звернення 28.06.2026 р.).
32. Toffler A. The Third Wave. New York: William Morrow and Company, 1980. URL: https://openlibrary.org/books/OL47073131M/The_third_wave (дата звернення 28.06.2026 р.).
33. Perez C. Technological Revolutions and Financial Capital: The Dynamics of Bubbles and Golden Ages. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2002. URL: <https://books.google.com/books?id=U8Q1ZHyTwzYC> (дата звернення 28.06.2026 р.).
34. Christensen C. M. The Innovator's Dilemma: When New Technologies Cause Great Firms to Fail. Boston: Harvard Business School Press, 1997. URL: <https://search.worldcat.org/title/The-Innovator%27s-dilemma-%3A-when-new-technologies-cause-great-firms-to-fail/oclc/807784510> (дата звернення 28.06.2026 р.).
35. Porter M. E. The Competitive Advantage of Nations. New York: Free Press, 1990. URL: <https://books.google.com/books?id=DNQbAQAAMAAJ> (дата звернення 28.06.2026 р.).

References:

1. Mochernyi, S. V. (Ed.). (2001). Ekonomichna entsyklopediia [Economic encyclopedia] (Vol. 2). Vydavnychiy tsentr «Akademiiia»
2. Cantillon, R. (1892). Essai sur le commerce. Reprinted for Harvard University. Boston: Geo. H. Ellis, 141 Franklin Street. <https://www.gutenberg.org/files/62318/62318-h/62318-h.htm>
3. Say, J.-B. (1821). A Treatise on Political Economy; or the Production, Distribution, and Consumption of Wealth. Philadelphia. https://openlibrary.org/books/OL7129814M/A_treatise_on_political_economy
4. Smith, A. (1776). An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. London. <https://books.google.com/books?id=C5dNAAAACAAJ>
5. Marx, K. (1867). Das Kapital. Kritik der politischen Ökonomie. Band I: Der Produktionsprozess des Kapitals. Hamburg: Verlag von Otto Meissner. <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10239383>
6. Quesnay, F. (1894). Tableau économique. London: Macmillan and Co.; New York. <https://books.google.com/books?id=O-YnAAAAyAAJ>
7. Mill, J. S. Principles of Political Economy with Some of Their Applications to Social Philosophy. University of Toronto Press; Routledge & Kegan Paul. <https://oll.libertyfund.org/titles/mill-the-collected-works-of-john-stuart-mill-volume-ii-the-principles-of-political-economy-i>
8. Roscher, W. (1854). Grundlagen der Nationalökonomie. Stuttgart; Augsburg: J. G. Cotta. <https://books.google.com/books?id=1mIVAAAAyAAJ>
9. Roscher, W. (1874). Geschichte der National-Oekonomie in Deutschland. München. <https://www.deutsche->

digitale-bibliothek.de/item/PWCUE6QBJZ6TYMGCWZZLLYRM62332AWL

10. Menger, C. (1871). Grundsätze der Volkswirtschaftslehre. Wien: Wilhelm Braumüller. <https://books.google.com/books?id=FBk3Z9VrXcEC>
11. Menger, C. (1883). Untersuchungen über die Methode der Socialwissenschaften und der politischen Oekonomie insbesondere. Leipzig: Duncker & Humblot. <https://doi.org/10.11588/diglit.69470>
12. Walras, L. (1874–1877). Éléments d'économie politique pure, ou théorie de la richesse sociale. Lausanne. https://books.google.com/books?id=RQF13_M0XWkC
13. Marshall, A. (1890). Principles of Economics. London: Macmillan and Co. <https://books.google.com/books?id=UmgVAAAAAYAAJ>
14. Knight, F. H. (1921). Risk, Uncertainty and Profit. Boston: Houghton Mifflin. <https://www.loc.gov/item/21012860/>
15. Pareto, V. (1906). Manual of Political Economy. New York: Augustus M. Kelley. <https://search.worldcat.org/title/240240>
16. Pigou, A. C. (1920). The Economics of Welfare. London: Macmillan and Co. <https://search.worldcat.org/title/The-economics-of-welfare/oclc/2148113>
17. Clark, J. B. (1899). The Distribution of Wealth. New York: Macmillan. https://openlibrary.org/books/OL17637020M/The_distribution_of_wealth
18. Edgeworth, F. Y. (1881). Mathematical Psychics: An Essay on the Application of Mathematics to the Moral Sciences. London: C. Kegan Paul & Co. https://openlibrary.org/books/OL23317928M/Mathematical_psychics
19. Schumpeter, J. A. (1934). The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest, and the Business Cycle. Cambridge, MA: Harvard University Press. <https://books.google.com/books?id=rf2ZAAAAIAAJ>
20. Schumpeter, J. A. (1942). Capitalism, Socialism and Democracy. New York: Harper & Brothers. https://openlibrary.org/books/OL6441542M/Capitalism_socialism_and_democracy
21. Schumpeter, J. A. (1939). Business Cycles: A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of the Capitalist Process. New York: McGraw-Hill. https://classiques.uqam.ca/classiques/Schumpeter_joseph/business_cycles/business_cycles.html
22. Andersen, E. S. (2011). Joseph A. Schumpeter: A Theory of Social and Economic Evolution. London: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9780230305339>
23. Kondratieff, N. D. (1935). The Long Waves in Economic Life. London: Review of Economic Statistics. <https://doi.org/10.2307/1928486>
24. Cassel, G. (1932). Theory of Social Economy. Stockholm: Kercourt, Brece, and Company. https://openlibrary.org/books/OL13540461M/The_theory_of_social_economy
25. Kuznets, S. (1966). Modern Economic Growth: Rate, Structure, and Spread. New Haven: Yale University Press. https://openlibrary.org/books/OL5990672M/Modern_economic_growth_rate_structure_and_spread
26. Mansfield, E. (1968). The Economics of Technological Change. N.Y. <https://books.google.com/books?id=chSczgEACAAJ>
27. Sahal, D. (1981). Patterns of Technological Innovation. <https://search.worldcat.org/title/patterns-of-technological-innovation/oclc/7576513>
28. Haberler, G. (1958). Prosperity and Depression. A Theoretical Analysis of Cyclical Movements. L. https://openlibrary.org/works/OL1024192W/Prosperity_and_depression
29. Drucker, P. F. (1985). Innovation and Entrepreneurship: Practice and Principles. New York: Harper & Row. https://books.google.com/books?id=4af5Iva_c5wC
30. Bell, D. (1973). The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting. New York: Basic Books. https://openlibrary.org/books/OL5306206M/The_coming_of_post-industrial_society
31. Castells, M. (1996). The Rise of the Network Society. Oxford: Blackwell Publishers. https://openlibrary.org/books/OL808342M/The_rise_of_the_network_society
32. Toffler, A. (1980). The Third Wave. New York: William Morrow and Company. https://openlibrary.org/books/OL47073131M/The_third_wave
33. Perez, C. (2002). Technological Revolutions and Financial Capital: The Dynamics of Bubbles and Golden Ages. Cheltenham: Edward Elgar Publishing. <https://books.google.com/books?id=U8Q1ZHyTwzYC>
34. Christensen, C. M. (1997). The Innovator's Dilemma: When New Technologies Cause Great Firms to Fail. Boston: Harvard Business School Press. <https://search.worldcat.org/title/The-Innovator%27s-dilemma-%3A-when-new-technologies-cause-great-firms-to-fail/oclc/807784510>
35. Porter, M. E. (1990). The Competitive Advantage of Nations. New York: Free Press. <https://books.google.com/books?id=DNQbAQAAMAAJ>

Дата надходження статті: 08.07.2026 р.

Дата прийняття статті до друку: 19.08.2026 р.

Дата публікації (оприлюднення) статті: 17.09.2026 р.

Стаття поширюється на умовах ліцензії Creative Commons Attribution License International CC-BY.